

SZÜLŐK ÉS ISKOLA – REFLEXIÓK ÉS MEGKÖZELÍTÉSEK

Podráczky Judit

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Témánk legalább két szálon kapcsolódik az ünnepelt személyéhez és munkásságához. Az egyik ezek közül az a kutatás, amelyben Hunyady Györgyné bő tíz évvel ezelőtt a szülők iskolával szembeni elvárásaira fókuszált. Lényeges emellett az a szál is, amely a mába vezet, s amely nem csak azt bizonyítja, hogy a téma kontinuus az ELTE TÓK Neveléstudományi Tanszékének életében, hanem azt is, hogy az utódoknak van mire alapozniuk, amikor a jelen és a jövő építkezési irányait kijelölik.

Hunyady Györgyné kutatói figyelme a '90-es évek végétől a társadalmi kapcsolatrendszerbe ágyazott iskola funkcionális és diszfunkcionális hatásainak, a szereplők élményeinek, emlékeinek, laikus és professzionális vélekedéseinek, attitűdjeinek vizsgálata felé fordult. A laikus pedagógiai nézetek vizsgálatának egyik metszeteként került sor a kilencvenes évek végén, kétezres évek elején a szülők iskolaképének és elvárásainak vizsgálatára. Írásunk ezt a munkát helyezi a középpontba. Először megkíséreljük elhelyezni a jelzett kutatást a nemzetközi és hazai megközelítések sorában, érzékeltetve, hogy az szervesen illeszkedik mind a nemzetközi, mind a hazai trendekbe, majd a legfontosabb eredmények rögzítését követően összefoglaljuk, hogy a téma aktuálisan milyen módon van jelen az ELTE TÓK Neveléstudományi Tanszékének kutatási tevékenységében.

A téma nemzetközi és hazai megközelítései

A laikus neveléselméletbe ágyazott megközelítések körébe sorolhatók azok a vizsgálatok, amelyek a szülők neveléssel kapcsolatos vélekedéseinek, gyermekképének, nevelési stílusának empirikus megragadására törekedtek (Goodnow és Collins, 1990; Buri, 1991). A szülők iskolával kapcsolatos nézeteinek feltárására irányuló nemzetközi vizsgálatok főként az iskola céljaira, funkcióira vonatkozó nézetekre fókuszáltak (Furnham, 1988), illetve a szülők ideális tanárral szembeni elvárásaira összpontosítottak (Efron és Joseph, 2000; Joseph és Burnaford, 2001), valamint az iskolai sikeres és kudarcos teljesítményekre reagáló szülői magyarázatokat, magatartásformákat vizsgálták. A szülők iskolaképének feltárására irányuló kutatás (Hunyady, 2002) egyfelől szerves folytatása a laikus pedagógiai nézetek vizsgálatának (Hunyady, 2001), illeszkedve abba a megközelítési irányba, amely – a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan – a kilencvenes évek végén, kétezres évek elején hozott új szempontokat és kérdésfeltevéseket a téma hazai vizsgálatába. A témában megjelent összegező tanulmányok hozzájárultak a hétköznapi, a tudományos és az integrált pedagógiai elméletek viszonyának és mindezek professzionális nevelési tevékenységben betöltött szerepének megértéséhez (pl. Nádas, 1999). Ebbe a kutatási irányba ágyazódik a laikus és professzionális nevelők nézeteinek összehasonlító vizsgálata az iskolai nevelésről (Szabó, 1998), továbbá szülők,

gyerekek és pedagógusjelöltek naiv nézeteinek feltárása. Az ELTE BTK Neveléstudományi Intézetében 2000-ben alakult munkacsoport a nevelésről alkotott általános elképzelések (Lénárd, 2003), a nevelési módszerekről való vélekedések (Petriné Feyér, 2003), tanár szakos egyetemi hallgatók nevelésről alkotott elképzeléseinek (Szivák, 2003), a gyermeki énkép (Réthyné, 2003), továbbá a tanuló- és iskolakép jellegzetességeinek (Golnhofer, 2003), az iskolai félelmek (Rapos, 2003) és a tanárkép (Vámos, 2003) feltárását kísérlete meg egységes szemléleti és metodikai keretben (Nahalka, 2003). Tartalmi és módszertani hozadékkal is szolgált a tanárképzésbe belépő hallgatók nézeteinek feltárására vállalkozó kutatás (Dudás, 2005).

Egy másik irányként jelent meg *a szülők iskolaválasztási szempontjainak vizsgálata*, majd a szülők és az iskola kapcsolata a világ számos országában a tanulók iskolai beilleszkedésével és teljesítményük előmozdításával összefüggésében kapott hangsúlyt, a nemzetközi kutatások egyik domináns iránya ezért *a szülői részvétel hatásának (szülői bevonódottság) vizsgálata* lett. Az ide sorolható kutatások kiindulópontja és módszertana sokféle. Hangsúlyos az iskolai teljesítmény és a szülői magatartás közötti összefüggések keresése, megjelenik benne a család etnikai hovatartozásának iskolai teljesítménnyel való összefüggése, a szülői bevonódottság mértékét befolyásoló tényezők vizsgálata, az iskolai teljesítmény és a pszichológiai alkalmazkodás nyomon követése. Komoly összegző munkát végzett e témában Desforges és Abouchar (2003), akik több száz angol nyelvű forrást elemezve próbáltak tisztább képet kapni a gyermekek iskolai teljesítménye és szüleik bevonódottsága bonyolult kérdéskörében.

A család-iskola kapcsolat kérdései nálunk az elmúlt időszakban egyfelől *a nemzetközi és hazai mérések eredményeivel összefüggésben* váltak hangsúlyossá. A téma különösen a nemzetközi mérések eredményeivel szembesülve kapott figyelmet, mert a *PISA 2000* vizsgálat eredményei szerint Magyarországon a teszteredmények jelentősebb mértékben összefüggnek a tanuló családi háttérével, mint más országokban (Vári et al. 2002, 2003). A szülői háttér minden országban hatással van a tanulók iskolai teljesítményére, legjelentősebb mértékben azonban nálunk növeli az iskolai teljesítmény meghatározottságát, és itt a legmagasabb a teszteredmények korrelációja az apa és főleg az anya iskolai végzettségével. (Róbert, 2006). A szülők iskolához, tanuláshoz való viszonyának a megismerése is részét képezte annak a hazai kutatásnak, amely az iskolai hátrány és eredményesség összetevőinek feltárását célozta (Imre, 2002a; 2002b).

A hazai kutatások másik jelentős iránya *az iskola demokratizálódása, tekintélyi viszonyainak átrendeződése, a megnövekedett szülői jogok* kontextusában ragadható meg. A család és az intézményes nevelés együttműködésének újragondolása az ezredforduló egyik nagy kihívását jelentette és jelenti ma is a magyar közoktatás számára. Feladatként jelentkezett egyrészt a hierarchikus viszonyrendszer kölcsönös viszonyra alakítása, másrészt az értékpluralista viszonyokhoz, a különböző értékvilágú családokhoz való alkalmazkodás (Földes, 2000; 2005). A régi beidegződések és mechanizmusok megváltoztatása azonban sok feszültséggel jár, és az alkalmazkodáshoz minden

szereplőnek hosszú időre van szüksége. Ennek tudható be, hogy a családok és a nevelési-oktatási intézmények relációjában a közoktatás minden szintjén kapcsolati problémák jelentkeztek. Az intézmények oldaláról adaptációs nehézséget okozott a szülők megnövekedett, megszilárdult jogaihoz való viszonyulás, valamint a családok eltérő értékvilágainak figyelembe vétele. Különösen nehéznek bizonyult (és bizonyul ma is) a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű családokkal való kapcsolat kiépítése és fenntartása. Az intézményes nevelés világa a múltban kevés hajlandóságot mutatott a különböző kultúrák (és az azt meghatározó érték- és normarendek) létezésének tudomásulvételére, még kevesebbet az azokhoz történő igazodásra, következésképpen az együttműködés a szülőkkel ott akadozik leginkább, ahol család és az óvoda/iskola által közvetített kultúra között kisebb-nagyobb űr tátong. Nem feszültségmentes mindemellett a kapcsolat a tanulásra, tudásra orientáló családokkal sem (Boros, 1998). Az iskolával szemben kritikát megfogalmazó szülőkkel – akik többnyire mást, jobbat, többet várnak az iskolától, mint amit az nyújtani képes – a pedagógusok éppen olyan nehezen alakítanak ki partnerséget, mint azokkal, akiktől idegen az iskola világa.

A kilencvenes évektől a hazai kutatások egy része olyan kérdésfeltevéseket fogalmazott meg, amelyek – részben a vázolt problémákhoz csatlakozva – a közoktatás demokratizálódásának folyamatához kapcsolódtak. Az évtized elején oktatáskutatók szülői közvélemény-kutatások segítségével igyekeztek képet alkotni a kapcsolatrendszerben jelentkező konfliktusok okairól, a szülők informáltságáról, tájékoztatási igényeiről, elvárásairól (Györgyi-Junghaus, 1991; Bíró-Junghaus, 1992). Az évtized végétől több hazai vizsgálat irányult az intézményválasztással, illetve az óvodai/iskolai neveléssel kapcsolatos szülői preferenciák és motivációk, valamint a szülői jogok érvényesülésének feltárására (pl. Ligeti-Márton, 2003; Török, 2004; Berényi-Berskovits-Eröss 2005; Szilágyiné, 2006). A szülők iskolaképének vizsgálata (Hunyady, 2002) – noha előzményeit és tartalmát tekintve jobban belesimul a laikus nevelési nézetek megközelítésbe – indokai szerint az iskola demokratizálódásával összefüggő megközelítések közé is besorolható. A kutatás indokai között az iskola helyzetének megváltozása, a demográfiai folyamatok és az iskolaválasztási jog deklarálásával létrejövő versenyhelyzet, a pluralizálódás és a szülők jogi szempontból megváltozott helyzete voltak, illetve mindezek a körülmények együttesen hoztak létre olyan helyzetet, amelyben érdemesnek tűnt megvizsgálni, hogy milyen kép él a szülőkben az iskoláról.

A szülők iskolaképe (Hunyady, 2002)

A szülők nevelési nézeteivel kapcsolatos vizsgálatok 1997-re nyúlnak vissza. Ekkor kezdett a Budapesti Tanítóképző Főiskola kutatócsoportja (Hunyady, Nádas, Serfőző) az iskolákkal mint szervezetekkel foglalkozni. A *Pedagógiai credo és az iskolai szervezet fejlődése* projekt keretében pedagógusokat kérdeztek arról, hogyan látják iskolájuk, nevelőtestületük működését, hogyan dolgozták ki intézményük pedagógiai programját, milyen a közérzetük, hogyan vélekednek a

különböző fenntartású iskolák hasonlóságairól és különbségeiről. Már ebben a kutatásban lényeges volt az a megközelítés, hogy a nevelési-oktatási intézmények más szervezetekhez hasonlóan nyitott rendszerként léteznek, állandó kölcsönhatásban vannak környezetükkel (Serfőző, 2002), ezért kulcsfontosságú a szülőkkel, gyerekekkel kialakított kapcsolat, az odafigyelés a partnerek igényeire és véleményére. E gondolatkör jegyében kezdődött a *Partnerek az iskolában* című projekt, amelyben egyebek között arra keresték a választ, hogy milyen a pedagógusok, a gyerekek és a szülők iskolaképe: változtatnának-e és miben az intézmények működésében. Az adatok 8 budapesti iskolából származtak: minden intézményben megkérdeztek pedagógusokat, gyerekeket és szüleiket.

A témakör vizsgálata 2000/2001-ben folytatódott. A vizsgálat célcsoportja ekkor csak a szülők mintája volt, akiknek a nézeteit (több vonatkozásban) összevetették gyermektelen felnőttek vélekedéseivel. Az országos rétegzett minta kiválasztásának szempontja a településjelleg, a gyerek által látogatott iskola típusa és fenntartója volt. A mintavétel 4 területre (a fővárosra és három, egymástól társadalmi ismérvekben különböző vidéki régióra) összpontosult. A kérdező biztosok összesen 500, 25-40 év közötti felnőttet kerestek meg Budapesten, Borsod, Győr-Moson-Sopron és Csongrád megyében a megyeszékhelyeken, egy-egy 30-40ezer lakosú kisvárosban és a környező kistélepüléseken. A teljes mintát tagolta még az iskola fenntartó szerinti típusa (önkormányzati, egyházi, illetve alapítványi, magán, un. 'alternatív' iskolákra vonatkozóan is gyűjtöttek adatot).

A kiterjedt empirikus anyagban a szülők iskolaképét, iskolával kapcsolatos elvárásait és elégedettségét 5 kérdéscsoport érintette:

- A szülők milyen társadalmi funkciót rendelnek az iskolához, szerintük az iskola mit biztosít általában a gyermekek fejlődéséhez, és az adott intézmény ebből mit vállal?
- Hogyan értékeli az iskola tevékenységét, vagyis milyen az iskolával való elégedettségük mértéke és tartalma?
- Az elégedettséget befolyásolja-e az a tény, hogy a szülők valóban választották-e a véleményezett iskolát, s ha igen, miért, milyen motívumok alapján?
- A szülők iskolához kötődő elvárásai és értékelései valóban többnyire személyi vetületben jelennek-e meg?
- Miként gondolkodnak az iskolával kapcsolatban különböző okokból kialakult konfliktusairól, azokat hogyan kezelik, ezzel összefüggésben milyen felfogás él bennük a pedagógusok szerepeiről, a konfliktushelyzetekben tőlük elvárható/elvárt viselkedés- és magatartásmódról?

A kutatás rengeteg fontos eredményt hozott, azok közül itt csak a leglényegesebb, ill. legátfogóbb eredményeket emeljük ki. Az eredmények szerint a szülők iskolával kapcsolatos felfogásában, igényeiben elkezdődött egy lassú változás, amelyből egy humanizált, gyermekbarát (de) konzervatív iskola képe rajzolódik ki. A kialakulóban lévő új iskola-képpel együtt az iskolával kapcsolatos magatartás még nem alakult át, nem jött létre a szülők és az intézmény között egy

a régítől eltérő, valódi partnerkapcsolat és párbeszéd. A szülők számára egyre nagyobb a jelentősége annak, hogy gyermekeik az iskolában jól érezzék magukat, ott személyre szabott figyelemmel foglalkozzanak velük és neveljék is őket. A szülők iskolaképe tehát nem egyoldalúan tanulmányi teljesítményre orientált, megfogalmaznak nevelési elvárásokat is, amelyeknek nem a tartalma, hanem a módja újszerű, megfogalmazódik igényként, választási motívumként, az elégedettség indokaként és a pedagógusokkal kapcsolatos pozitív-negatív jellemzőként (Hunyady, 2002, 2006).

A téma kutatásának jelene és lehetséges jövője

A továbbiakban azt a tevékenységet foglaljuk össze, amely a TÁMOP 4.1.2./B./KMR 2009-2011. Pedagógusképzési hálózat Közép-Magyarországon című projekt részeként indult. A téma nemzetközi és hazai fő kutatási irányainak áttekintése azt mutatta, hogy a megközelítésmódok többnyire együtt mozognak, mindazonáltal a hazai kutatás kevesebbet foglalkozott a szülői részvételre irányuló kutatásokkal. Ennek az úrnek a kitöltése érdekében tett első lépés az a munka, amely a jelzett TÁMOP pályázat segítségével, az ELTE Pedagógikum Karainak (TÓK, PPK, BGGYK) együttműködésében szerveződött, s amelynek keretében a résztvevők a Család és intézményes nevelés kapcsolata alprogramot gondozták. Az alprogram célja a szülői részvétel (bevonódottság) kutatási eredményeinek, motívumainak és jó gyakorlatainak a megismerése, valamint a kapcsolat tartalmának, a feszültségek, konfliktusok okainak és kezelési módjainak feltárására irányuló későbbi, szélesebb körű kutatás megalapozása volt. Eredményként a téma nemzetközi és hazai előzményeit és jó gyakorlatait összefoglaló kötet elkészítését, egy a jó gyakorlatok bemutatását célzó, az oktatásban is felhasználható film elkészítését, és a pedagógusképzési programokban a témához kapcsolódó kurzus kidolgozását, illetve a már létező tanegységek tartalmi gazdagítását terveztük. A projektben végzett munka szemléletét és tartalmát az alábbi hangsúlyok jellemezték:

- a családokkal való kapcsolat formáinak, tartalmának, egyediségének árnyalt megismerése,
- a szülők támogatási igényének és lehetőségének keresése a gyermeknevelési feladatok megoldásában,
- a szülői bevonás/bevonódottság feltérképezése.

Az elkészült kötet (*Szövetségben – Tanulmányok a család és az intézményes nevelés kapcsolatáról*). Szerzők: F. Lassú Zsuzsa, Glauber Anna, Hegedűs Judit, Marton Eszter, Perlusz Andrea, Podráczky Judit) néhány nemzetközi és hazai referáló tanulmányt tartalmaz, előkutatásokból ad ízelítőt, megismert jó gyakorlatok elveit, példaértékű kezdeményezéseket foglal össze. Jellemző sajátossága, hogy a hagyományos megközelítéseknél erőteljesebben érvényesíti a szülői nézőpontot, az egyes családok helyzetére, mikrovilágára jobban/másként figyelő szemlélet fontosságát. A projektben végzett munka – újabb forrás esetén – összességében lehetővé teszi egy komplex metodikára épülő országos reprezentatív vizsgálat megtervezését és lebonyolítását, amelynek

fókuszeit terveink szerint a szülők és pedagógusok közötti tényleges együttműködési formák tartalmi jellemzői, a kapcsolatban működő sztereotípiák és előítéletek, a gyerekek nézőpontja, a szülők ambíciói és bevonódottságuk mértéke közötti összefüggések, és a jó gyakorlatok elterjesztésével kapcsolatos attitűdök feltárása jelentenek. Elképzeléseink között szerepel továbbá, hogy tapasztalatainkat beépítjük a pedagógus-továbbképzésbe. Pilot-vizsgálataink alapján a szülőkkel kapcsolatos attitűd formálására és a szülői bevonódást támogató differenciált módszerek széles körű terjesztésére feltétlenül szükség van, amelynek megfelelő kerete egy szemléletben és módszertanában is új, „szövetségre épülő” pedagógus-továbbképzési program lehet.

Jegyzetek:

- Berényi Eszter – Berkovits Balázs – Eröss Gábor (2005): Iskolaválasztás az óvodában: a korai szelekció gyakorlata. *Educatio*, 3. sz. 805-824.
- Bíró Lajos – Junghaus Ibolya (1992): *Dunántúli szülők véleménye a helyi oktatás néhány kérdéséről*. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Boros László (1993): *Az értékorientációs folyamatok megjelenése a családban és az iskolában* In: Neveléstudományi szöveggyűjtemény (szerk.: Vargáné Fónagy Erzsébet). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 150–164.
- Buri, J. R. (1991). Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*. 57. 110-119.
- Desforges, C.– Abouchar, A. (2003): *The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievement and adjustment: A literature review, Research Report 433*. (London, Department for Education and Skills).
- Dudás Margit (2005): A tanárképzésbe belépő hallgatók nézeteinek feltárási lehetőségei. *Pedagógusképzés*, 3. 23-43.
- Efron, S. – Joseph, P. B. (2001). Reflections in a Mirror; Metaphors of Teachers and Teaching. In Joseph, P.B. – Burnaford, G.E. (eds.): *Images of Schoolteachers in America*. Lawrence Erlbaum Associates, Pulischers London, 75-93.
- Földes Petra (2000): A család és az iskola együttműködése. *Új Pedagógiai Szemle*, 11. 130–134.
- Földes Petra (2005): Változások a család és az iskola viszonyában. Szempontok az iskola szocializációs szerepének újragondolásához. *Új Pedagógiai Szemle*, 4. 39–44.
- Furnham, A. F. (1988). *Lay Theories. Everyday Understanding of Problems is the Social Sciences*. Oxford: Pergamon
- Golnhofner Erzsébet (2003): Tanulóképek és iskolaelméletek. *Iskolakultúra*, 5. 102-106.
- Goodnow, J. J. – Collins, W. A. (1990). *Development According to Parents, The Nature, Sources, and Consequences of Parents' Ideas*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers Hillsdale
- Györgyi Zoltán – Junghaus Ibolya (1991): *Budapesti szülők véleménye az iskoláról, az iskolai szolgáltatásokról és a tájékoztatásról*. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Hunyady Györgyné (2001): Laikus pedagógiai nézetek vizsgálata. Tanulmánykötet. NYME- Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar 67-78.
- Hunyady Györgyné (2002): Iskola-imázs: a nevelő intézmény percepciója szülők körében. *Iskolakultúra*.4. 29-39.

- Hunyady Györgyné (2006): Szülők elvárásai az iskolával szemben. In: Bábosik István (szerk.): *Az iskola optimalizálása – a struktúra változtatása nélkül*. Urbis Kiadó, Budapest, 43–97.
- Imre Anna (2002a): Az iskolai hátrány összetevői. *Educatio*, 1. 63–72.
- Imre Anna (2002b): Szülők és iskola. *Educatio*. 3. 498-503.
- Joseph, P. B. – Burnaford, G. E. (eds., 2001): *Images of Schoolteachers in America*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, London – Mahwah – New Jersey. 229-245.
- Lénárd Sándor (2003): Naiv nevelési nézetek. *Iskolakultúra*, 5. 76-82.
- Ligeti György – Márton Izabella (2003): A szülők és az iskola. *Új Pedagógiai Szemle*, 4.
- M. Nádas M.: Hétköznapi és/vagy tudományos pedagógia? Tanári létkérdések. Raabe, 1999.
- Nahalka István (2003): Naiv nevelési nézetek kutatása: módszertani megfontolások. *Iskolakultúra*, 5. 69-75.
- Pertiné Feyér Judit (2003): Nézetek a nevelési módszerekről. *Iskolakultúra*, 5. 83-87.
- Réthy Endréné (2003): gyermeki énkép – szülői gyermekkép. *Iskolakultúra*, 5. 96-101.
- Rapos Nóra (2003): Iskolai félelmek vizsgálata: szülők és gyermekeik véleménye nyomán. *Iskolakultúra*, 5. 107-112.
- Serfőző Mónika (2002): A nevelési-oktatási intézmények, mint szervezetek. A szervezeti kultúra fogalma, szervezeti kultúra modellek. A nevelési-oktatási intézmények szervezeti kultúrája. In: Trencsényi László (szerk.): *A kultúra szervezete, a szervezet kultúrája*. Módszertani Füzetek. Okker, Budapest, 20–85.
- Szabó Éva (1998): *Laikus és professzionális nevelők nézetei az iskolai nevelésről*. PhD értekezés (kézirat) ELTE, Budapest
- Szilágyiné Szemkeő Judit (2008): Óvodások és kisiskolások szüleinek intézményválasztási motivációi. *Új Pedagógiai Szemle* 2. sz. 51-62.
- Szivák Judit (2003): Hallgatók neveléssel kapcsolatos nézetei. *Iskolakultúra*, 5. 88-95.
- Török Balázs (2004): *A gyermeküket óvodáztató szülők körében végzett országos felmérés eredményei*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Kutatás Közben sorozat. No. 261.
- Vámos Ágnes (2003): Tanárkép, tanárfogalom a családban. *Iskolakultúra*, 5. 113-119.
- Vári Péter (szerk., 2003): *PISA vizsgálat 2000*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Vári Péter – Auxné Bánfi Ilona – Felvégi Emese – Rózsa Csaba – Szalay Balázs (2002): Gyorsjelentés a PISA 2000 vizsgálatról. *Új Pedagógiai Szemle*, 1. 38–65.